

Velká nádhera – prezentace kulturního dědictví římského hřbitova Verano

Vladislava Říhová, Univerzita Pardubice, Fakulta restaurování, Litomyšl

ARTI DECORATIVE E APPLICATE

ARTI DECORATIVE E APPLICATE

Il Cimitero del Verano mostra i segni tangibili dell'evoluzione delle arti decorative a Roma, in continua dialettica fra tradizione e modernità. Nella seconda metà dell'Ottocento, i raffinati eredi delle grandi scuole dell'arte italiana furono impegnati nel recupero di tecniche e stili del passato. Tra questi vi furono Luca Carimini, autore di numerose cappelle e tombe e i pittori e mosaicisti Giuseppe Bravi e Eugenio Cisterna, reinterpreti dell'arte paleocristiana e bizantina. Accademico, ma al contempo innovatore, va considerato Filippo Severati: pittore e autore di circa 250 ritratti funerari, che inventò una inedita tecnica di pittura su smalto, durevole e resistente agli agenti atmosferici. Si deve comunque al Museo Artistico Industriale (M.A.I.) e ai suoi protagonisti il rinnovamento del panorama artistico romano. Fu istituito nel 1874, come collezione e centro di formazione artistica, sotto la spinta di influenti uomini della cultura e delle istituzioni capitoline quali Baldassarre Odescalchi e Augusto Castellani. Tra gli artisti che ne illuminarono la breve parabola vi sono i grandi innovatori del linguaggio e della tecnica dell'arte vetraria e della ceramica (Dulio Cambellotti), del mosaico (Alessandro Morani), della decorazione architettonica (Cesare Bazzani). Un secondo attore, sulla scena romana, del rinnovamento artistico è costituito dal gruppo che diede vita alla rivista "La Casa", con l'obiettivo di riformulare sia i canoni estetici sia i modelli della struttura abitativa e degli apparati decorativi. Tra le prime iniziative promosse dal gruppo, di cui fecero parte figure di artisti poliedrici (Umberto Bortazzi, Dulio Cambellotti) e di raffinati artigiani (il maestro vetraio Cesare Picchiarini) va ricordata la Prima mostra della vetrata artistica (1912). Dentro questa traccia troviamo anche l'architetto modernista Corrado Cianferoni, sebbene egli ne abbia percorso un tratto "marginale", dal momento che la sua attività si esplicò essenzialmente all'interno della Città del Verano. Negli stessi anni l'amministrazione cittadina del sindaco Ernesto Nathan offriva il contesto appropriato, gli strumenti legislativi, istituzionali e urbanistici per la nascita di Roma moderna.

ARTI DECORATIVE E APPLICATE

Una passeggiata tra i ricordi VISITE GUIDATE nel Cimitero Monumentale del Verano

Il Cimitero Monumentale del Verano non è soltanto uno straordinario museo all'aperto ma è un grande libro dei ricordi di un'intera comunità. Attraverso questi ricordi è possibile tessere una rete di storie, in cui ogni nodo della trama rappresenta lo snodo di un percorso e di un racconto. Le vicende di singoli uomini e donne ricompongono sul piano delle vite vissute gli eventi, dal Risorgimento al Novecento; le trasformazioni sociali e culturali del ruolo della donna; lo sviluppo degli stili letterari, artistici e architettonici degli ultimi due secoli; l'avvento e le trasformazioni del cinema, del teatro e dello spettacolo con la galleria di voci e volti che li hanno vissuti da protagonisti. Sono i ricordi dei romani e di una Roma in continuo cambiamento, eppure immutabile nella memoria collettiva.

Info:

- Le *Passeggiate tra i ricordi* sono visite gratuite, si svolgono a piedi e hanno una durata media di 2 ore.
- Sono condotte da guide specializzate e sono audio-assistite con microfoni e cuffia.
- Il Punto di incontro è presso l'Ingresso Monumentale del Cimitero, in Piazzale del Verano, 1.
- Ogni visita è strutturata per accogliere un gruppo di massimo 30 persone.
- È **obbligatoria la prenotazione**, eccetto che nel periodo della Commemorazione dei defunti. Le prenotazioni sono aperte dal lunedì della settimana in cui avviene la visita.

Per informazioni e prenotazioni
Call Center Cimiteri Capitolini
Tel. 06 492361 - Dal lunedì al venerdì: 8.30-14.00. Esclusi i festivi.

Scopri di più su www.cimitericapitolini.it

- Mappe interattive degli itinerari
- Approfondimenti biografici e fotografici

ARTI DECORATIVE E APPLICATE

III

Una passeggiata tra i ricordi

ARTI DECORATIVE E APPLICATE

La nascita della modernità
nella cultura romana

ama
Cimiteri Capitolini

ROMA

Obr. 1 Leták s informacemi k tematické procházce po hřbitově Verano. Repro: Centro di Documentazione dei Cimiteri Storici di Roma

Římský hřbitov Verano byl založen na počátku 19. století, po vydání napoleonského zákazu pohřbívání uvnitř hradeb. Veranovo pole (*Campo Verano*), ležící u raně křesťanské baziliky San Lorenzo fuori le mura, posloužilo jako vhodné místo vybudování rozsáhlého pohřebiště, které je dodnes využíváno a slouží nejen ve svém původním smyslu, ale také jako místo turistického zájmu. Funerální turistika je ostatně se svatým městem bytostně spjata. Hrob sv. Petra, raně křesťanská pohřebiště v katakombách i místa pohřbů významných osobností politického a kulturního života patří do závazného itineráře současných návštěvníků, stejně jako pouťníků minulých staletí.

Samotná architektonická kulisa otevírá Verano jako tradičně uspořádaný hřbitov s vznosnou vstupní branou od architekta Virginia Vespignaniho (1872) a následujícím arkádovým ocho-

zem *Quadriportico*, ve kterém jsou soustředěny sochařsky zpracované náhrobky rodin stojících na nejvyšších příčkách společenského žebříčku. Na vyvýšeninách položených přímo za bazilikou doprovází monumentálně komponovanou vstupní partii poetické území s mnoha hroby a hrobkami 19. století, tvořící nejstarší a nejméně přehlednou část pohřebiště – *Pin-cetto vecchio a Pincetto nuovo*.

Turistický ruch na hlavním římském hřbitově přispěl už v 19. a na počátku 20. století ke vzniku průvodců. Brožury opatřené i plánky se soustředily hlavně na pohřbené osobnosti, kdežto novější knižní produkce na toto téma sleduje spíše umělecké poklady hřbitova sloužícího jako pověstná galerie pod širým nebem. V současné době nahradil tištěné bedekry projekt *VISITE CULTURALI AL VERANO*, přístupný také on-line.

Obr. 2 Pohled mezi hrobky Campo Verano. Foto: autorka

Identifikace a prezentace kulturního dědictví hřbitova Verano i dalších římských pohřebišť se od roku 2003 ujalo *Centro di Documentazione dei Cimiteri storici di Roma*. Soubor jedenácti tematických procházek po Campo Verano byl vytyčen asi o deset let později. Každá představuje zhruba dvouhodinové toulání, kterým návštěvníka orientují jednotně graficky upravené letáky opatřené základními informacemi o zvolené procházce, seznamem sledovaných objektů, plánem hřbitova i praktickými odkazy s otvírací dobou. Při větším počtu zájemců je možné objednat si také průvodcovské služby, většina turistů se však pohybuje po hřbitově jednotlivě a vybírá si trasy podle vlastního zájmu. Při orientaci není nutné využívat jen samotný plán, protože rozšířené informace strukturované stejným způsobem jako procházky je možné vyhledat i na webových stránkách projektu <http://visite.cimitericapitolini.it/>.

Jako zkušební jsme vybrali itinerář č. III – *Arti decorative e applicate*, sledující různé druhy výzdoby uplatněné v sepulkrální architektuře. Samotný leták je možné získat přímo ve vstupní bráně hřbitova v prostorách dokumentačního centra, kde je umístěna také malá výstava. Je však možné se i předem připravit a stáhnout si jej z webových stránek http://www.cimitericapitolini.it/public/visite-percorsi/-3_visite_guidate_web.pdf a vytištěný nebo uložený v chytrém telefonu využít i v případě, že by dokumentační centrum mělo právě zavřeno. Pro ty, kteří se budou po hřbitově pohybovat provázení online připojením je pochopitelně možné sledovat objekty přímo v mapě na webu projektu. Vzhledem k tomu, že si turisté nosí vlastní data (ať v tištěné nebo elektronické podobě) s sebou, samotný prostor hřbitova neruší žádné informační cedule, jen čas od času se vyskytují orientační plány s označením hřbitovních sekcí.

Naše procházka vedla mezi osmadvaceti objekty v nejstarší partii hřbitova. Kromě dekorativní i figurální sochařské tvorby nás upozornila na řadu mozaik, vitráží v oknech hrobek i na výjimečnější techniku maleb na plechové nebo mramorové pod-

ložce. Za všechna pozoruhodná díla jmenujeme alespoň jediné, kapli rodiny Giustiniani Bandini – <http://visite.cimitericapitolini.it/arti-deco/personaggio-89.html>. Vysoká architektura dvouposchoďové hrobky je umístěna na hraně svahu v sekci hřbitova s příznačným názvem *Rampa Caracciolo*. V přízemí je zpřístupněna jednoduchým portálem vedoucím do pohřební kaple a nahoře, kam je nutné vystoupat veřejným schodištěm, ji doplňuje vrcholový kamenný sarkofág, působící jako samostatný náhrobek. Hrobku postavil pro janovskou patricijskou rodinu v roce 1898 Alessandro Morani. Stvořil skvělou ukázkou náhrobního monumentu *fin de siècle*, přičemž samotná vrcholová výzdoba byla svým základním tvarem, členěním i dekorem okopírována z raně křesťanských sarkofágů. Na pohledové straně obrácené ke schodišti jsou vpadlá pole dekorována třemi mozaikami, které se secesním ztvárněním vymykají z konzervativní hřbitovní produkce. Na této výzdobě, zajímavé i z hlediska zvolených materiálů (ve skladbě obrazu najdeme kombinaci skleněných kostek s drobnými říčními oblázky), pracoval zřejmě malíř Adolfo de Carolis.

Druh procházky, sledující drobnější uměleckou produkci hřbitova, byl dán naším zájmem. Kdybychom byli naladěni jinak, mohli jsme putovat za hroby osobností svázaných s historií města v 19. století, případně za zemělými v době 1. světové války nebo se seznámit s místy posledního odpočinku italských divadelníků, literátů, architektů a výtvarníků. Do okruhu životopisných procházek patří, i pro zahraničního turistu atraktivní, putování za hvězdami italského filmového průmyslu. Snad neznámější jména těch, kteří na Veranu odpočívají, patří herci Marcellu Mastroiannimu nebo představitelům italského neorealismu Vittorio De Sicovi a Robertu Rossellinimu. Tuto specifickou procházku provází i filmové ukázky tvorby, které se pojí k biografím zemřelých ve webové prezentaci <http://visite.cimitericapitolini.it/cinema/>.

Obr. 3 Detail mozaiky z výzdoby hrobky rodiny Polidori. Foto: autorka

V závěru nelze pominout fakt, že zákoutí pohřebiště tvoří kulisu, kterou si znalci velkého plátna nemohou nechat ujít i z jiného důvodu. Poetická báseň *La grande bellezza* (Velká nádhera) oslavující Řím filmovými prostředky zavedla režiséra Paolo Sorrentina do různých částí města a ve scéně pohřbu dávné lásky hlavního hrdiny nevynechala ani schodiště v nejstarší části Campo Verano. Tvoří adekvátní kulisu loučení a inspiraci k návštěvě místa příjemných procházek a meditací nad vidinou zániku všeho pozemského.

Projekt *VISITE CULTURALI AL VERANO* určitě může turistům výrazně pomoci, má však také háčky, na které je nutné upozornit. Všechny propagační materiály byly i v roce 2016 dostupné pouze v italské jazykové mutaci, což sice inspiruje k našprtání alespoň některých slovíček, ale rozhodně to není praktické pro zahraniční turisty. Navíc se tu a tam z ozeleňené hradby může vynořit pracovník ochranky hřbitova, který dokumentátora místních krás upozorní, že fotografování je zakázáno. Na daný fakt ale žádné oficiální materiály nepoukazují. Tyto drobnosti spolu s velkou konkurencí dalších, mnohem známějších, římských památek znamenají, že turistů probádávajících Campo Verano je jen pomálu. Hřbitov je tak nejen místem svébytné kumulace kulturních a uměleckých statků, ale pro návštěvníka unaveného stohlavými davy také místem, kde je možné strávit několik nerušených hodin pouze ve společnosti hrobek, cypřišů a toulavých koček.

Obr. 4 Hrobka rodiny Guistiniani Bandini. Foto: autorka